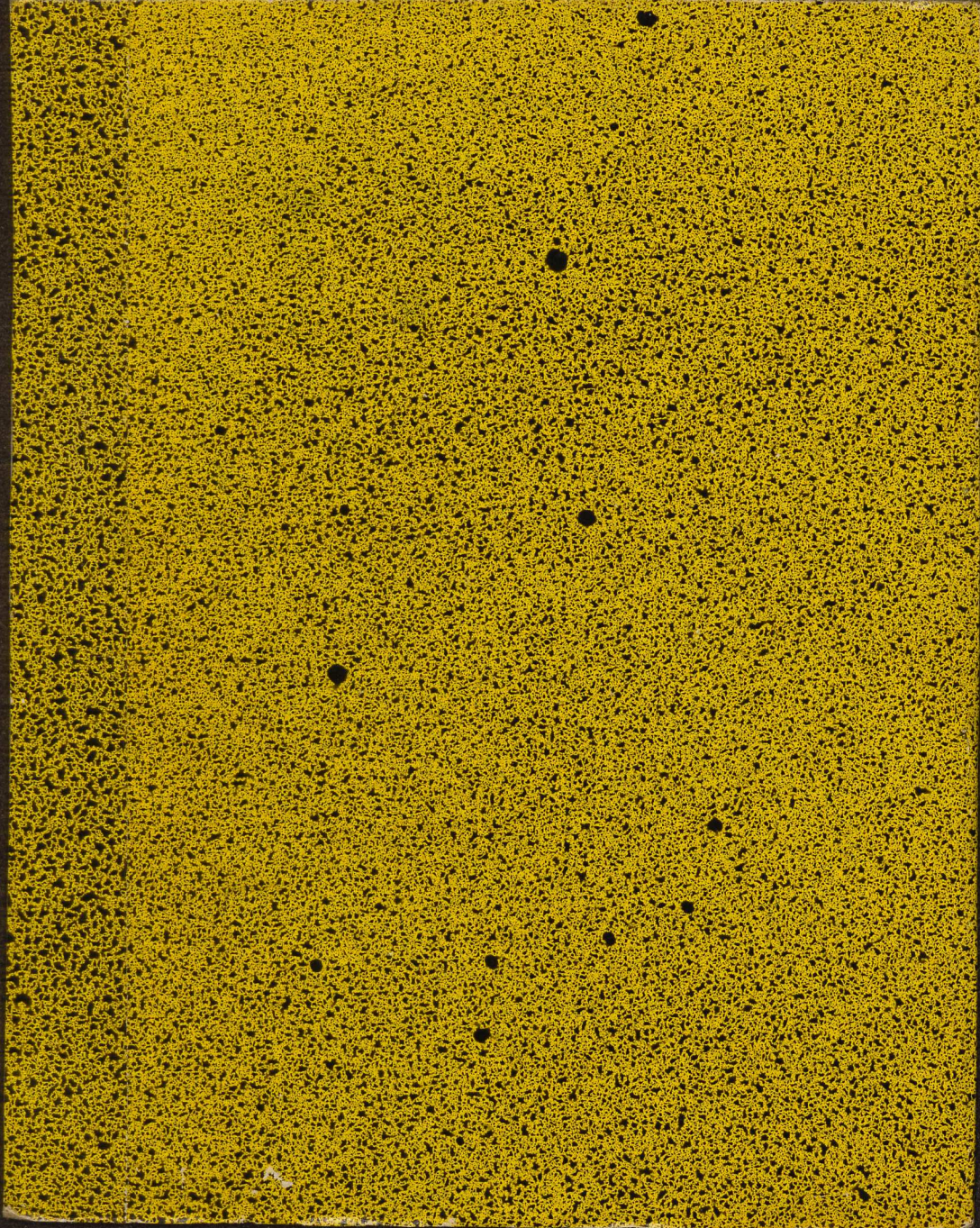

~~5907~~

6000

Thysius 2857

Nutte en noodige
M I D D E L E N
Voor de
P E S T.

Ofte een bequaame maniere
hoe men zich in deezen gebaarlijken
tijd zal houden.

AMSTERDAM,

Doo: Jan van Duisberg, Boek-berkooper op de hoek van de
Stril-steen/achter 't Stadthuys / 1655.

Nutte en noodige

M I D D E L E N

Voor de

P E S T.

Dit een beproefde middel

tegen de Pest

AMSTERDAM

Boekhandeling van de Heer J. J. van der ...

Nutte en noodige

Om zich gezond te houden, voor de Pest te bewaren

M I D D E L E N

Voor de

P E S T.

De zeer schadelijke / schikkelijk / besmettelijke en alder-berderffelijste ziekte der Peste / waar mede onze Stad Amsterdam tegentwoordigh merkkelijk besmet is / en de nabuurige Inwoonders der Stede Leyden noch zwaarder als wy besocht werden ; is met geen beter en bequaamer middel te weeren en af te keeren / dan zich met onzen bertooznden hemelschen Vader te verzoenen / booz hem met hartelijk berouw en leet-weezen van onze heelhoudige zonden en gruwelen te boet ballen / en hem ootmoedigh bidden en smeeken / dat hy zijn bergramde handt en scherpe straffe / die wy dupzentaalen beroozsaakt hebben / Vaderlijk en meer dan Vaderlijk wil van ons af-wenden / en als een eenigen rechten Arts en Geneesmeester / ons van deze breeffelike ziekte wil geneezen en byz maaken.

Doch / al zoo den goeden Godt / neffens dit middel / mede de natuurlijke middelen gelieft gebuyct te hebben / (als daar toe geschaapen zijnde) en boozneemlijk / dooz de zelbe / sijne genaade ons gelieft toe te zenden ; zo moeten wy ook / neffens dit Hooft-middel / de natuurlijke geschaape middelen in 't werk stellen / en sijne genade daar dooz ontfangen. En daar toe zal alhier mijn wit en oogmerk strekken / te weeten / om de boozneemste en bequaamste natuurlijke middelen / die den gezonden tot bebydinge en berhoedinge van de Peste dienen / aan mijn Stadt en Landt-genooten bekend te maaken. Wat den zieken oft Patientten belangt / die kunnen de hulpe der Arzen en Genees-meesters gebuyken.

Om zich, gezond zijnde, voor de Pest te bewaaren
en te bevryden,

Daar toe is vooz eerst van nooden eene goede ordinantie van 't leben te onderhouden met eeten en dzinken. Ten tweeden/ een repne zupbere wooninge / die men vuuren en berooken zal/ om daar mede alle quade lucht te verdryben. Hier toe zal men oock alle wel-riekende dingen gebzupken / het lichaam met laxerende dingen open houden/ en het harte starcken/ zo dat men altijd wat inneemen/ of gebzupken zal / waar dooz alle partijen des lebens / en oock de leebende geesten gesterkt / vooz de feynjige lucht / besmetheyt van andere Menschen / (waar mede men daagelijcs moet om-gaan) beschut en bebzijt worden; en meer andere dingen / die wy hier naar zullen by-bzengen.

Ordinantie des Leevens.

Omerst van de spijze te spzeeken / zo is ieder een hoog-nodig naarstig toe te zien / dat zijn lichaam niet geen overtollige humeuren / spijs en dzank / overladen werde; maer dat hy hem sober houde. Alle spijs en dzank / die hy nuttigt / moet meer droogende / dan verbochtigende zijn: Want waar on-behoorzijke volheyt der maage is / daar komen veele quade humeuren voort / die daar naar de besmetheyt des te eerder aanneemen en in-trekken. Ook en moet niemandt eeten / vooz dat hy al de hoozige spijs geboelt verteert te zijn. En als men dan hunger ofte dozst krijgt / zo moet men de nature het haare geeben/ zonder langerte toeben. Want gelijk de overlading der Maage eene oorzaak van veele quade humeuren is / zo is oock een ledige en uyt-geteerde Maage een oorzaake van gecorrumpeerde humeuren te baaren. Ook is 't goedt dat alle spijze/ des Patients meer van een koude/ dan van een warme nature zy; de welke men oock niet verkoelende / zuure en andere dingen bereyden zal; gelijk wy hier naar noch breeider berichte zullen. Zijn broodt moet van goede tarwe / wel geheeben / gebakken / en gezouten zijn. Onder 't gebogelte zijn hem goedt / Patrijzen / alle Bos-gebogelte / Hoenders / Winnen / knoopen/ en jonge Dupben. Insgelijcs / jonge Hamels / en Kalks-bleesch; doch meer gebzaden / dan gezoden.

of

of indien men die immers zieden wil / zo zal menze met zuure dingen toe-maaken. En overmidcs dat de Peste oock gemeenelyk aan alle vier-voerige dieren/ en oock zomtijds aan 't gebogelte begint / zo moet men daar op wel acht neemen; en / zulks bevindende / het selve vooz al mijden.

Merkt hier by / dat heden alle zuure en rensse dingen zeer gesont zijn. En daar om werd den Azijn in alle dingen gepzezen; voozneemlyk den Azijn van Roozen / van Genoffelen / ofte van Winne-bezien. Insgelijcs de Peper-wortel / met Azijn en Zulkker / tot een sauze gestooten; de Granaat-appels / d'Albezien / 't Perjups / 't Kriek-moeg / de Conserve van Berbers / en alle Spropen die van deeze voozs. dingen gemaakt worden; on-rype dryben in de spjzen gekookt / varsche Limoenen en Citroenen; deeze zijn alle/ in deezen tijdt van Pest / zeer nut en dienstig gebzupcht. Van het knop-look / in spjzen gekookt / werd boven all / in deeze ziekte / vooz een wonderbaarelyk pzeferbatijf gepzezen. Daerom werd oock beboolen dat men sijn broodt in Azijn zal doopen / daar sap van wildden Thym / en sap van knop-look onder gemengelt is / en dat men daar uyt oock drie of vier noot-kernen zal eeten.

Onder de frupten werden alleen de zuure toe-gelaaten.

De spjzen / die de gesonden verboden zijn / zijn deeze/ als/ naame-lyk / Melk / en al wat van Melk gekookt werdt; oock alle zoet frupt/ behalven gestoofde Appelen / en Peeren die werden hier toe-gelaaten. Alle slymige vischen werden stark verboden / als Paling / en diergelijken; dan de vischen / die in zandige gronden gebangen werden / zijn niet quaat. Gudit gezoute bleesch en visch is oock niet goet; dan 't zy visch ofte bleesch / men kooke het altijd met eenige zuurigheid / als met Azijn / sap van Limoenen / Ec. Alle Water-vogels / als Enden / Ganzen / Kiegers / en diergelijke moet men mijden te eeten; niet tegenstaande dat het Enden-bloedt tegens het feynj zeer gepzezen werd.

Roopende den dzank: Men zal niet dzincken / dan alleen om den dozst te verstaan/ ofte na dat men veel gegeten heeft. Den aldergezondsten dzank is witte klaare Wijn/ die niet zoet is / gemengelt met gestaalt water / ofte water daar goudt in geblyst is. Van het zoude noch beter zijn / dat men niet en dzonk dan klaar put-water / met Azijn en zulkker gemengt; ofte water met sap van Granaate gemengt. Men maakt oock wel eenen dzank van Berbers / en Gene-

N 3

ber-

ber-beziën; daar van behoest men maar somtijds een weynig te drinken. Merkt hier oock dat het niet quadt en is alle Maal-tijden een dronk Afsen-wijn/ of Savpe-wijn te drinken. Ofte in plaats van dien een beetje broodts/ dat in Wijn van Mantg-wortel/ ofte in Wijn van Zeduwar gelvept heeft / gegeeten / is zeer goet.

Dit is nu de ordonnantie hoedanig dat men zich in deezen tijd van Peste zal boeden; doch men moet altijd wel acht neemen op de natuure van zich zelf / ende des tijds / op dat elk naar sijn natuure gebuycht / ofte niet gebuycht werden. Nu sullen wy zeggen

Hoedanig dat men sijn wooninge houden zal.

Tot preserbatie deezer ziekte is wel van nooden dat het huys en all de kaameren / waar in men zich verhoudt / mede / zo wel als 't lichaam/repn en zuyber gehouden werden. Indien de kameren van 't huys aan de oost en de west- zijde / ofte aan de noordt en de zuydt- zijde bevenstert zijn / zo zal men al de vensters / die tegen het westen ofte zuyden staan / dicht toe- sluyten / en die tegen het noorden en oosten staan / open zetten. Om de fenijnige wester- en zuyder- lucht / die de Pest boedt / te schutten / en daar en tegen de noorder en ooster lucht / die zeer goet is / t'ontfangen. Ook zal men in de kameren / waar in men zich onthoudt / droog houdt branden / en wel-riekende krup- den rooken / als Wierook / Mirrhe / Benium / Labdanum / Syrrax / Croozen / Mirrhen-bladeren / Labendel / Croozemarepn / Bzemt / Pijn-appels / Geneber-hout / Marjolepn / Pagelen / Mus katen / en meer andere wel-riekende dingen. En met den zelven rook zal men oock sijne kleederen berookten. Daar toe zal men oock het huys / ten minsten eenmaal 's daags / uyt- baagen / en met Azijn ofte Croozen- water besproejen.

Het is oock zeer goet dat men wel-riekende Queden / Citroenen / Oranj-appelen / &c. In sijn Slaap-kamer houdt leggen. Om oock te weten

Hoe men zich in de Pest houden zal,

Zo is 't best dat men zich middelmatig houdt / en beter dat men zacht wandelt / en zich niet vermoept / dan dat men de lee- den

den veel te last leydt; op dat men daar dooz de fenijnige lucht niet tot zich trekke; in boegen / dat dooz zwaaren arbejdt en sterke be- weeginge der leden zulks wel plag te geschieden. Ook moet men zich mijden van veel te waaken / bermids het waaken te zeer droogt / en de natuure te zeer krenkt. Zoo 't mogelijk is / zal men oock 's morgens niet uyt- gaan / booz de twee uren na der Zonnen op- gang.

Hier by weet 'et oock / dat het baden te deezer tijdt zeer quadt is: Want daar dooz werd het lichaam verbochrigt / de zweet- gaten geopent / en al de leden bequaam gemaakt om de smet-tinge der Peste t'ontfangen / zo wel van het water / dat de buurighejdt na zich trekt / als van de lucht. Ook is het niet goet in deeze tijdt het hoofdt veel te wasschen: Also de geesten des leebens daar dooz berzwaakt wer- den. Doch de handen magh men wel dikwils wasschen; waar toe Azijn / ofte oock Wijn / zeer goet is.

Doords / aangaande de beweeginge des gemoets / als droef hejdt / mis- moedighejdt / bzeze / verschrakkinge / en diergelijke / de zelbe veranderen en verderben het bloedt / waar dooz dat het de Pestilen- tiaale lucht te lichter ontfangen kan. En inzonderhejdt / zo verhit den toozen het harte; gelijk oock doet / groote en haastige blijdschap; niet tegenstaande dat maatige blijdschap het harte zeer boozder- lijk is.

Hoe dat men hem buytens huys in deezen tijdt houden zal.

Het zoude in deezen tijdt zeer goet zijn / dat men zich altoos in huys hield / en onder het gemeene volk niet en berkeerde; de wijle daar zo wel on-gezonden / als gezonden onder loopen; en de gezonden werden dikwils dooz den adem der on-gezonden besmet. Doch / also zulks qualijk mogelijk is te mijden / de wijle ieder sijne dingen onder de luyden te doen heeft / zo is 't noodigh dat zich een iegelijk booz alle quade lichten beschermte. Dies raaden wy booz eerst den gemeenen Man / (die in geene groote kosten verballen kan) 's morgens / eer hy uyt gaat / of eer hy zich tot sijn arbejdt begeeft / in te neemen drie ofte vier drooge huygen / en zo veel noothkernen / en 15 of 16 blaaderkens van Krupre / met een weynig zouts. Deeze menge- linge is zo expert bebonden / dat men de zelbe drie hondert jaaren

voor Christus geboorte / ober al in alle Pesten gebuykt heeft. Door iemandt / die de bitterhepdt niet en vreeft / is in zonderhepdt goet 's morgens een stukje wortel van Gentiane te gebuyken / en voornemlijk / wanneer hy het voorgeaende gebuykt heeft. Men raadt ook dat men anders niet dan een Wijge met een nootkerne eeten zal; doch dit is slap voor een volwasschen Mensch; maar voor kinderen is 't genoeg.

Noch is zeer goet / eer men 's morgens opt-gaat / dat men wat on-bijt / en daar op in-neeme een stukje Eenhoozn / Comentille / Carline / Angelica, Diptanus, Citroen-schellen / Bebernelle / of een stukje Zedutwar / en lange in den mond houde; ofte dat men den mondt wassche met Wijn / daer Wiffen in gezoden is.

Hier toe werdt oock inzonderhepdt de geconsyitte Calmus geprezen / eermen in de lucht gaat / in-genomen: Want die heeft een byzondere kracht tegens alle fenijnige lucht. Ook raden sommige dat men niet en zal opt-gaan / voor dat men den mond en neus-gaten gezuybert heeft met Wijn / daer Triakel in gemengelt zy.

Sap van Knop-look / en Wijn van Kroozen / van elks drie loot / Triakel ander-half loot / en Bebergeel een half loot / wel t'saamen gemengelt / en daar den mond / en lippen / en den neuze mede bestreeken / werdt voor een zeer expert preserbatijf geprezen.

Sommige gebuyken dit na-volgende Salfje / te weten / Triakel ander-half loot / Saffraan en Campher van elks tien grepne / sap van Niemoenen / en Wijn / van elks eben-beel / ofte zo veel als noodig is / tot een Salfje te maaken: Hier mede bestrijken zy haar op het Hart / eerze 's morgens opt-gaan; 't welck niet alleen den gezonden / maar ook den zieken zeer goet is.

Ook is zeer goet / dat men goude ringen draage / daer edele steenen in staan / als Robijnen / Karbonkels / Saphieren / Facinten; en dat zo wel binnen als buytens hups.

Pessens deezen is ook goet / dat men altijd wat riekens in de handt draage / als men onder 't volk berkeeren moet / door welken lieffelyken reuk de harssenen en 't Harte / voor alle schaadelijke lucht / mogen gestarkt en beschermt werden.

Ook is goet voor de gemeene Man / dat hy een Busken van Geneber-houdt / (vol gaatjes gemaakt / en gebult met een Wijnig / en Kroozen-waterig sponsje / dat met Nagel-poeder bestroopt is) in de handt draage; waar by men ook wel eenige blaadt-

blaadtjens fruyte kan boegen / en de zelbe dagelijks verbarschen. Hier aan magh hy altoos rieken. Ook magh men op deeze maniere eenig fruyt in de handt dragen / als Appelen / Peeren / Queden / Oranje-appelen / en diergelijken. En als 't winter dag is / zo neemt edel Marjolepne / Ruyte / Melisse / Valeriana, Geneber-bezien / ofte iet diergelijks in Wijn gewepht / en doerze in 't voorsz. busken / en gebuyktze als boven gezeydt is. Also mag men ook het bochtig sponsje / met Zandel / Kampher / Saffraan / Paradys-hout / Nagelen / ofte met Treas bestrooien.

Rijke luyden gebuyken Poma Ambrae, ofte Rieck-appels / de welke op verschepte manieren gemaakt werden. Wy zullen hier een-oft tweederley manieren op 't papier stellen.

Des Somers / voor de geenen / die heet van natuur zijn / zal men neemen / Plompe-bloemen / Munte / Violetten / wilde Wijngerds-blaaderen / Kroozen / Mirten-zaat / witte en geele Zandel / Citroen-schellen / drooge Queden / en drooge Pumpen / van elks een half dragme; Saffraan / en Kampher / van elks een scrupel; Gallie Muscatae, tien grepn: Formeert hier af eenen Rieck-appel / met Wijn / daer sijnen Bolus in gesmolten zy. Hier by zal men ook Wijn en Kroozen-water gebuyken.

Des Winters / voor de geenen / die koudt van natuur zijn / zal men neemen / Gallium Muscatam, Kroozen / Nagelen / Zedutwar / Poelie / Muskatien / en Paradys-hout / van elks een dragme; Saffraan eenen scrupel / rooden Storaks / ander-half dragme / Ambrajen Muskus, van elks vijf greppen; stoot dit alreemaal t'saamen / opt-gemen de twee laatsten / en maakt daar af / met bereyden Dragant / eenen Rieck-appel. Men kan ook op andere manieren Rieck-appels toe-bereyden / doch wie de zelbe begeert / die kan daar toe de Medicijn-boeken / die daar van trakteeren / gebuyken. Noch moeten wy iets zeggen

Van Middelen, die de Mensch voor de Pest bewaaren en bevrijden.

Daer zijn ook verschepte dingen / die de Mensch (gezondt zijnde) in deezen tijdt gebuyken kan / waar door hy van andere Menschen / zo haast niet kan besmet werden. Waar toe / in 't generaal / voor eerst goet zijn / Citroen-zaat / Scabioze / Bebernelle / Ruyte / Dale-

Valeriaane / Cyprope / Sulker / en haar beyder waateren / Mant-
wortel / Diptamus, Gentiane / Commentille / Iarde benedictus, Angeli-
ca, en Bakelaar. Deze dingen / een van allen in den mondt gehou-
den / gepoedert in genomen / ofte daar af gedronken / sijn alle zeer
goet tegens de Pest.

Hier by zal men ook toe-zien / dat men een open lijf hebbe en hou-
de / en van alle bochtrigheyt en on-reynigheyt by zyn. Derhalven
zullen de geenen / die over de ellef jaaren oudt sijn / haar dikwijls met
de gemeene pillen (hier onder beschreeven) purgeeren. Ook zal men
maaken / dat het Harte / en alle andere principaale deelen / versterkt /
en droog gehouden werden. Welck dooz den rechten Bolum Arme-
num geschieden kan. In gelijks ook met Mirridaat en Criakel /
als men daar van alle wecken / ofte eens om de tien dagen / de zwaar-
te van een dragme / met Sulker-water in-neemt / daar op zweet / en
den zelven dag in huys blyst. Merkt hier by / als iemandt de Cri-
akel of Mirridaat in-neemt / dat hy te boozen in lange niet moet ge-
geeten hebben / ende oock daar naar in vijf ofte zes uren niet en
eete.

Dau onder alle andere Medicijnen en pferbatijven / voeren den
prijs / de pillen van Rufus : Van de welke van de boozneemste
Meefters zo hoog geschreven werd / datze zeggen / tot geenen daage
gezien te hebben / dat iemandt / die de zelve ordentlijk gebzupkte / van
de Peste gestorven zy. De zelve pillen mag men tot allen tijden / t zy
dat men jongh ofte oudt zy / zonder eenig perijkel in-neemen. Want
gelijk als 'er in een pot iets begint te zieden / dat schuyvende werd /
en dooz 't schuyven mag gezupbert werden ; also reynigen oock dee-
ze pillen alle on-zupberheyt / die zich omtrent de principaalste deel-
en des lichaams vergadert heeft ; en bewaaren het bloet booz alle
bezrottinge. Deze pillen werden gemaakt van Moë / (een once)
Mirrhe en Saffraan / (van elks een half-loot) t'saamen gestooten /
en met goeden wijn onder een gemengt. Hier van mag men ieder
weeke een dragme / ofte om den darden dag drie pillen in-neemen /
zo groot als een groote errette / en dzinken daar op een kleen dzonkje
Witte-wijn / die met kroozelwater / ofte Sulker-water gemengt zy ;
doch zulks zullen de bezuchte Vrouwen niet doen.

Daar werden oock op een andere maniere pillen booz de Peste ge-
maakt / doch alhier hebben wy maar booz genomen de nutste en
nodigste dingen te schryven ; d'andere manieren kan men breeder
in

in de Medicijn-boeken zien / die daar wijdt-loopiger van tracteeren.

Men maakt oock Confectien / die tot pferbatijven dienen / welke
men / om de veranderinge willen / in stede van pillen gebzupken
mag / te weten / 's morgens en 's avonds ; als onder anderen op
deze maniere : Reemt Mirridaat en Criakel / die oudt is / van elks
een loot / Citroen-zaat en sijnen Bolus / van elks een half dragme /
Kroozen-water daar Muscus onder gemengt is / zo veel als nodig is
om een Confectie te maaken : Hier af mag men alle dagen een
dragme gebzupken.

Dooz de gemeene Man / die niet tegen veel kosten mag / is oock dit
zeer goet : Reemt noothernen / Rupte / en Genever-bezien / van
elks een veel ; stootze t'saamen / en maakt daar af met Wijn / een
Confectie. Men mag daar van alle morgens in-neemen / zo veel als
de groote van een Mus haat.

In plaats van Confectien mag men oock twee of drie dagen langh
dit na-bolgende dzankje gebzupken / t welk oock zeer booz de Peste
pferbeert ; en zo wel van oude als van jonge-lieden / ja oock van
jonge-kinderen / en bezuchte Vrouwen mag gebzupkt werden :
Reemt sijnen Bolus / ander half dragme / stoot die heel kleyn / en dzinkt
hem met witten Wijn en Krooz'-water / des morgens vroeg / wel warm
in ; en acht dagen daar naar zult gy een dragme Criakels / ofte Mi-
tridaat / met Wijn in-neemen.

Hier hebt gy nu beele en verschepe soorten van remedien / die dooz
Godts genade / beele Personen / in tijdt van Peste / gepferbeert heb-
ben ; de goede God / die alle plaagen en on-heylen keeren kan / gelieve de
straalen sijner genade op onze doodelijke wonden te doen neder-daa-
len / en de middelen / daar toe geschapen / met sijne hulpe te bekrachtig-
gen ; op dat wy hem hier en hier naer eeuwig mogen danken : Amen.

in de inderst bescheiden / die dat volste looyt dat traecteren
dier maecht oec confereren / die tot verstercken dien / licke
men / om de veranderinge tusschen / hi sece dan sijn genueghen
sijn / te loeren / hi megen / hi maecht / als onder anderen op
dege maniere : Item bescheiden en verstaen / die oec / dan alle
veroor / die oec / saeren sijn sece / van die oec / dan alle
veroor / die oec / saeren sijn sece / van die oec / dan alle
om een conferens te maeken : die oec / van allen alle
dier oec / dan alle

de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle

de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle
de oec / dan alle / die oec / dan alle

